

Vágvölgyi B. András

A Fater könyve újfent

– méltó kiadásban

PUBLICISZTIKA - LXX. évfolyam, 34. szám, 2026. augusztus 19.

Eörsi István (1931–2005) halála huszadik évfordulójának méltó megemlékezése tavaly majdnem teljesen elmaradt, de az író fia, **Eörsi Lacos** történész kitartása eredményt hozott: a Fater egyik legfontosabb könyve annotált kiadásban ismét megjelent, és ez jó hír az éppen felnövekvő generációknak, hiszen a lábjegyzetelt új kiadás a korszakot csak felületesen ismerőknek is könnyebb befogadást ígér; az '56-os forradalmat követő kádári terror éveinek szuperszubjektív feltárását és azt, a huszonöt éves, lipótvárosi, József Attila-díjas költő hogyan ismerte meg korának Magyarországot a bőrben guggolva. Ellátogatott cellájába „egész Magyarország, a proletár suhanc, a pesti srác, a plébános és a megelőző évtizedben csak a gúnyiratokból ismert reakciós, a sztálinista purgálások áldozata, az Auschwitz-túlélő, a szexisták, a fasiszták, a kommunisták, militaristák és irredenták”; *tout Hongrie*, és bizonyos értelemben a *crème de la crème*. „Sehova nem kellett utaznom – az ország látogatott a cellába. Minden társadalmi réteg, a föld nélküli paraszttól a horthysta miniszterig, a cigány muzsikustól a régi vágású katonatisztig; Rákosi baloldali ellenzékétől Szálasi jobboldali ellenzékéig, a reformkommunistától a dogmatikus katolikusig mindenki eljött, hogy megismerhessem. Csak hallgatnom kellett, és kirajzolódott előttem Magyarország erkölcsi és szociális keresztmetszete, pontosabban és sokrétűbben, mint akármilyen tanulmányúton.”

*

Jelen írás személyes hangjáért előre kérem az elnézést, az elemzendő író roppant közel álló barát volt, nemhiába hívjuk őt Lacossal közösen a „Faternak”

mindmáig. Írtam róla cikket és nekrológot, kismonográfiát, és mondtam sírbeszédet, visszatérő témám ő, már csak azért is, mert megkerülhetetlen.

Eörsi, aki a tárgyévben az összeszorított szájú, dühödt, elszánt decemberi Magyarországon az Írószövetség és a Nagy-budapesti Központi Munkástanács összekötője volt, elindult reggel otthonról, ebédre ígérte magát otthon, ám letartóztatták egy olyan mondatért, hogy „hazudik maga meg a Kádár”. Az Angyal-perben nyolc évre ítélték, az 1960. augusztusi amnesztiával, közel négy év után szabadult.

Ismert Eörsi-idézettel kezdek. „Amikor kiléptem a Gyűjtőfogház kapuján, a szemetelő eső leírhatatlan illatokat csalt elő öltönyömből, mely Vácra érkezésem, tehát három év és három hónap óta raktárban várt rám bevegyszerezve. Sokáig ácsorogtam szemközt a nagy épülettel, nem volt kedvem megindulni a város felé. Eszembe jutott Pista, elsősorban ő, aztán a többiek, akiket azok mögött a falak mögött gyilkoltak meg. Aztán mindazok, akik a zárkákban maradtak: szökevénynek éreztem magam. Az esőben, a bűzfelhőben – bármilyen patetikusan hangzik is ez ma – hűséget fogadtam a halottaknak.”

Egy hosszabb interjúrészlettel folytatom (megbocsáthatatlanul a saját idevonatkozó könyvemből): „Át kellett élnem, hogy minden szabadulás igazságtalan. Rögtön éreztem, hogy tartozom ezzel a könyvvel, de hosszabb ideig nem tudtam belefogni. Érzelmileg rettenetesen kötött voltam. Voltak személyes, tragikus problémáim, főképp első feleségemmel kapcsolatban, aki ennek a könyvnek az egyik titkos hőse.” Eörsi persze tudta, hogy ezt meg kell írnia, és még Kádár, a gyilkos életében kell megírnia, hogy a később a balga nép által megimádott helytartó, szovjet satrapa el tudja olvasni. 1983–86 között Nyugat-Berlinben élt hősünk, írt ott mindent, színházi publicisztikákat a *Theater Heute* folyóiratnak, felforgató irományokat Pestre a szamizdat *Beszélő*nek, verselt, drámázott, esszéizált; börtönkönyvet írni nem tudott. Rájött: ez a könyv csak itthon, Budapesten írható meg. Megérezte, hogy a rendszer már az utolsókat rúgja, ismerős állapot a mából, igyekezni kell. Igyekezett erőt, iparkodott is gyorskezüen, egy év alatt megírta.

*

Mikor kijött a „nagyházból”, elkerekedett a szeme, csudálkozott ezerrel. A Palatinus strandon a legújabb nyugati örület ment: tinilányok bagzómozgással tekergették derekuk körül a hullahopp-karikát, a hangszórókból Ambrus Kyri és

Harangozó Teri vidám és bugyuta slágerei fokozták az életérzést, hogy egy forint a meleg lángos – de csak kevesek tették hozzá, hogy „le van szarva Kádár János”. Ő az 1956. decemberi Magyarországot őrizte szívében, az utolsót, amit még bilincstelenül látott: a lázadó, dacosan szembenéző, pengeszájú, kezét ökölbe szorító országot; a „zárt tér” konzerválta ezt a tudati állapotot, nem gondolta, hogy ez már elfelejtendő emlék. Az ’57-es május elseje, a behódolás, a Tavaszi Tárlat, Kádár kompromisszumos elfogadása nem volt szenzuális élmény neki. Tanulnia kellett, és a kőbaki **Eörsi** rossz tanuló volt ebben. Ami fejében foroghatott, az egy mai, népszerű regénycím: *Rohadjon meg az összes* (Schillinger Gyöngyvér), ellenségesen viszonyult a közmegegyezéshez, a konszolidációt hullámszó Balatonhoz, és nagyon igyekezett nem tenni engedményeket. „Iskolán kívüli tanítványként” Lukácsot fordított, aztán a funkciójában *Irodalmi Újság*-utód *Élet és Irodalom*-ba írt cikkeket – az előbbi előbb Londonba, majd Párizsba disszidált –, honoráriumából a főszerkesztőknek (Nemes Dezső, Jovánovics Miklós) óhajtott a megjelenés napján húsz forintot adni, hogy menjenek feleségükkel az este moziba, így kerülve el Aczél György első, todulásos telefonját, merthogy az **Eörsi**-cikk őt rendre agyvérzésbűntudatra sodorta. „Hétfőre meg lenyugszik” – mondotta a MiPistink. A történész Litván György ismerte a legrégebben, az általános iskola felsőbb osztályából, egy „nyughatatlan kis lurkó volt, akit minden verekezésben vagy csoportosulás közepén fel lehetett fedezni. (...) Börtönéveinek történetét szerencsére megírta, szellemesen és sok öniróniával (*Emlékezés a régi szép időkre*), nagyon kevés olyan rabtársunk volt, aki nem csupán keményen, elvfeladás nélkül viselte a börtönt – mint például Krassó György és sokan mások –, hanem erőforrásként is felhasználta az ott töltött éveket és ott szerzett ismereteket a szabadulás utáni életszakasz kialakításához. **Eörsi Pista** ezek közé tartozott. Reggelenként a szemközti zárkaajtóból széles vigyorgással köszöntött, ez azonban, mint később ironikusan elmagyarázta, nem nekem, hanem a smasszereknek szólt, hogy lássák, nem adtunk fel semmit sem.” 2005-ös halála után *Emlékkönyv* jelent meg életéről és művéről, ott is ismételte örök ellenfele, Tamás Gáspár Miklós a hetvenedik születésnapra rótt sorokat: **Eörsi** a nevető ember, s nevetése, vigyora „tébolyult kétségbeesésbe kergeti ellenségeit, kiknek száma légió”, vigyorgása a demokrácia egyik legfényesebb fegyvere, „kacag zsarnokon és zsarnokjelölten, kigúnyol mindent és mindenkit, megbotránkoztatja a begyulladt hülyéket”, ugyanakkor TGM azt a kérdést is felteszi: „elegendő ok-e a röhögésre, hogy bosszantja a mindenkor elnyomás mindenkori szolgálatkész barmait?”. Bizonyos esetekben elegendő, a helyzet – a „helyzet” – komolyra fordultával pedig, bár szükséges, de nem elégséges

teljesítmény. **Eörsi** érezte ezeket a határokat, és ilyenkor kilépett Švejk és Don Quijote szerelemgyerekének szerepéből, az erős bohóc karakteréből, és a könyörtelen racionális érvelő, az okos radikális szerepébe váltott. „Radikális világképe nem párosult megfelelő nyelvi radikalizmussal” – mondja róla a közeli barát, Végel Pepi – az első magyar hippiregény újvidéki szerzője –; **Eörsi** nyugtalan műfaji kalandor, aki publicisztikájával egyrészt osztatlan sikert arat, másfelől rengeteg ellenséget szerez. Publicisztikája akadályokat gördített művei befogadása elé. Életét végigkíséri az ún. „irodalmi élet” haragja, ami félrevitte irodalmi befogadását, a közéleti értékek terepasztalán mutatkozó morális szigora és a szívéhez közel álló lázadás káosza. **Eörsinél** a kacaj alatt mindig be voltak tárazva goromba kérdések és szubtilis kételyek, az az ember volt, aki felkészült a rossz opciókra, noha önképe szerint volt biológiai optimista, „OptiPista”, ahogyan ő mondta. A börtönkönyv sem elsősorban a szenvedésről, megaláztatásról ír, hanem a túlélő pimasz dacáról, karakán krakélerségéről szól. „Maga mit vigyorog, **E-örsi**?! Jókedvem van, e-örmester úr!”

Eörsi életművéről még életében jelent meg kismonográfiám a Kalligram sorozatában, halála után emlékkönyv, tavaly pedig egy 2021-es konferencia anyaga Halasi Zoltán szerkesztésében. **E. I. önkéntes** tehát nincs elfeledve, bár némely kor- és eszmetársa (például Petri, TGM) életművének emléke magasabban lobog. Aminek oka az is, hogy **Eörsi** a jelennek írt, szart az örökkévalóságra, „a megtervezett életmű nem az én bizniszem” – mondta egyszer jelen sorok írójának, publicisztikája írói életműve ellen hatott, mert kemény harcos volt, aki nem ejtett foglyokat, és az sem segített, hogy írói vívódásait is a nyilvánosság előtt vívta. *Švejk meets Don Quijote on the boncasztal* – mondta magáról, mondtuk róla, az erős, az érvelő és a sokáig elpusztíthatatlannak látszó bohóc Közép-Európa csataterein, aki szívesen rohamozott szélmalmot, és adott randevút a Kehelybe, pontosan meghatározva az időpontot, „a háború után hatkor”, bár sört soha nem ivott. Kedvenc német szava az *obwohl* – a *noha*, a *talán* töltelékszó volt, ami nem saját határozatlanságát palástolta, mert olyanja nem volt neki, de a világkáoszt a hajóágyúként nekiszabadult Trump és a láncait vesztő Putyin előtt is látta. Filozofikus könyvecskéje és filozofikus figurája Dr. Noha – természetesen az ateista Jób és kései vitapartnere, Witold Gombrowicz mellett –, és „Dr. Noha számos szösszenete megállná helyét Zen példázatok bármilyen gyűjteményében”; hiszen időskori gyermekversei és példázatai buddhista tantörténetekre is emlékeztetnek. De ettől még irányítószámának vége, kocsija rendszáma, mindenféle hozzá kötődő numerikus egységek jelként

értelmezhető Tarot-számként végződtek 56-ra, és **Eörsi** élete, léte értelmetlen a forradalom és a megtorlás nélkül.

*

Búcsúlevelében a talán legjelentősebb pesti srác, a Tűzoltó utcai parancsnok, Angyal István írta **Eörsinek**: „Nagy rusztikus kő legyen a névtelen csőcselék emléke, amelyből lettünk, amellyel egyek voltunk, és akikkel együtt térünk meg.” **Eörsi** börtönkönyve ennek a nagy rusztikus kőnek egy darabja. E kiadás szép gesztusa az utószó, Martini Noémi írása, aki **Eörsinél** három-négy generációval fiatalabb, és tág asszociációval e börtönkönyv mellé rendeli Nagyezsda Tolokonnyikovát, az orosz punkformáció frontleányát, a Putyin mordvinföldi büntetőtelepén éveket lehúzott elítéltet, Navalnijt, a hasonló körülmények között megölt ellenzéki óriást, a magyar hatóságok által a neonácik fölé emelt antifasisztákat (Ilaria Sarist és a transznemű német Maja T.-t). Bebizonyítva, hogy Beton.Hofi és az egész fiatal generáció rendszerellenes lázadása is rokona az öt év múlva százéves **Eörsi** lázadásának, és nemcsak az elnyomás, de a lázadás is örök, és: *necesse est*.